

dr Anna Jaskuła

Postępowania przygotowawcze w sprawach o przestępstwa zniszczenia lub uszkodzenia zabytku

1 Dz.U. z 2022 r., poz. 840; dalej: u.o.z.

Zgodnie z art. 108 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹ karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 podlega osoba, która niszczy lub uszkadza zabytek. W art. 108 ust. 2 u.o.z. ustawodawca spenalizował nieumyślne zniszczenie lub uszkodzenie zabytku – zagrożone grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

W 2023 roku w powszechnych jednostkach prokuratury zakończono 428 postępowań o przestępstwo z art. 108 ust. 1 u.o.z., z czego w 75 sprawach wysłano do sądu akt oskarżenia bądź wystąpiono z wnioskiem o wydanie wyroku skazującego (17,52%), w 52 sprawach odmówiono wszczęcia śledztwa (12,15%), 148 postępowań umorzono wobec niewykrycia sprawcy (34,58%), a 116 umorzono na innej podstawie (27,10%), w tym 88 spraw zakończono wobec braku znamion czynu zabronionego, a 9 – wobec znikomej społecznej szkodliwości czynu². W zakresie przestępstw z art. 108 ust. 2 u.o.z. w 2023 roku zakończono łącznie 72 sprawy, z czego 12 – aktem oskarżenia, 8 – odmową wszczęcia postępowania, a 44 postępowania umorzono (w tym 7 wobec niewykrycia sprawcy, 23 wobec braku znamion czynu zabronionego i 4 wobec znikomej społecznej szkodliwości czynu). Można zatem zauważyć, że – wbrew obiegowej opinii – uznanie czynu za społecznie szkodliwy w stopniu znikomym nie jest najczęstszą przyczyną zakończenia postępowania przygotowawczego. Jednocześnie jednak nie zawsze stwierdzenie, że doszło do zniszczenia lub uszkodzenia zabytku, i ujęcie sprawcy prowadzą do postawienia go przed sądem. Można zadać pytanie: dlaczego?

DEFINICJA ZABYTKU I ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA

Zgodnie z art. 3 pkt 1 u.o.z. zabytek to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W praktyce uznanie danego obiektu za zabytek nie zawsze jest oczywiste. Zabytek winien być świadectwem minionej epoki (lub zdarzenia), a epoka ta (zdarzenie) „musi być odległa w czasie lub – wyjątkowo – oddzielona wydarzeniem zasadniczo zmieniającym sytuację społeczną lub polityczną danej społeczności”³. Nie jest zatem zabytkiem przedmiot wytworzony współcześnie lub niedawno, ale niektóre przedmioty „stają się zabytkami szybciej, a niektóre wolniej”⁴. Wątpliwości budzi też zakwalifikowanie określonego zabytku jako archeologicznego, co może mieć

2 Pozostałe sprawy zostały zakończone w inny sposób: do sądu przesłano 3 wnioski o warunkowe umorzenie postępowania i 5 wniosków o umorzenie postępowania wobec niepoczytalności sprawcy, 3 sprawy przekazano sądowi rodzinnemu, a 19 postępowań zawieszono.

3 M. Kulik, *Komentarz do przepisów karnych ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2010, Lex/el. 2010, art. 108, teza 10–11; por. A. Siwek, *Między zabytkiem a dobrem kultury współczesnej*, „Kurier Konserwatorski”, nr 10, 2011, s. 5–6.

4 K. Zalaśńska, *Prawna ochrona zabytków nieruchomych w Polsce*, Warszawa 2010, s. 139.

duże znaczenie chociażby w sprawach związanych z nielegalnymi poszukiwaniami pamiątek z czasów II wojny światowej, w tym militariów czy zabytków techniki. Zdaniem niektórych autorów, jeśli przedmioty takie znajdują się pod powierzchnią ziemi i są ściśle powiązane z narstwieniem kulturowym, to wpisują się w ustawową definicję z art. 3 pkt 4 u.o.z.⁵ Zdaniem innych ochrona tego typu zabytków jest w pełni uzasadniona, jednak nie w ramach ochrony prawnej przewidzianej dla zabytku archeologicznego⁶.

Sporny jest także charakter decyzji o wpisie danego obiektu do rejestru zabytków. Zdaniem sądów administracyjnych taka decyzja tworzy nowy stan w zakresie ochrony konserwatorskiej i z całą pewnością jest decyzją konstytutywną, której skutki nie rozciągają się na okres przed jej wydaniem⁷. Dopiero jej pojawienie się w obrocie prawnym powoduje zmianę lub ukształtowanie sytuacji prawnej indywidualnie określonego podmiotu, a samo rozstrzygnięcie staje się źródłem praw i obowiązków⁸. Wedle odmiennego stanowiska decyzja o wpisie do rejestru ma wyłącznie charakter deklaracyjny⁹. Naczelnny Sąd Administracyjny w jednym z wyroków dostrzegł natomiast niejako „obie strony” decyzji o wpisie do rejestru. Ma ona cechy decyzji konstytutywnej, dlatego że to na jej podstawie dochodzi do objęcia konkretnego obiektu prawną formą ochrony konserwatorskiej, co przekłada się między innymi na ograniczenie uprawnień właściciela lub posiadacza rzeczy. Objęcie ochroną prawną nie wynika zatem z mocy samego prawa, ale każdorazowo wymaga konkretyzacji w formie decyzji administracyjnej i następującej na jej podstawie czynności materialno-technicznej. Jednocześnie jednak wpis ma pewne cechy deklaratoryjne w tym sensie, że potwierdza istniejący stan „zabytkowości” danego obiektu w rozumieniu art. 3 pkt 1 u.o.z.¹⁰

Dla rozważań karnoprawnych podstawowe znaczenie ma konstatacja, że forma ochrony zabytku nie przesądza o uznaniu danej nieruchomości lub rzeczy ruchomej za zabytek w sensie materialnym. Inaczej rzecz ujmując, „jeśli jakiś obiekt spełnia przesłanki określone w tym przepisie [art. 3 pkt 1 u.o.z.], to jest zabytkiem. Fakt ten wynika z właściwości samego obiektu, a nie z decyzji administracyjnej”¹¹. Ustawodawca objął ochroną karnoprawną wszystkie zabytki, a nie tylko te wpisane do rejestru lub objęte inną formą ochrony konserwatorskiej¹².

Dla przyjęcia odpowiedzialności za przestępstwo z art. 108 ust. 1 lub ust. 2 u.o.z. nie jest zatem wymagane, by zniszczony lub uszkodzony obiekt był zabytkiem wpisanym do rejestru zabytków, uznanym za pomnik historii ani nawet ujętym w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków itp.¹³ Nie zwalnia to jednak organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze z ustalenia, czy i jakiej ochronie podlegał zabytek. Potwierdzenie, że został wpisany do rejestru zabytków lub też korzystał z innej formy ochrony, przesądzi co do zasady o zabytkowym charakterze nieruchomości czy rzeczy ruchomej.

Problem polega na tym, że w toku postępowania karnego ustalić należy nie tylko to, czy obiektywnie doszło do zniszczenia lub uszkodzenia rzeczy będącej zabytkiem, ale udowodnieniu podlega też tzw. strona podmiotowa czynu, a w tym świadomość sprawcy: czy wiedział, że niszczone (uszkodzany) przez niego obiekt jest zabytkiem bądź czy przynajmniej mógł to przewidzieć. Skoro wątpliwości budzić może zarówno sama definicja zabytku (por. uwagi dotyczące pojęcia minioniej epoki), jak i subiektywne kryteria w postaci wartości historycznej, artystycznej lub naukowej konkretnego przedmiotu, to nawet ostateczne rozstrzygnięcie

5 A. Grajewski, *Przestępczość przeciwko dziedzictwu archeologicznemu i możliwości jej zwalczania w świetle obowiązującego prawa*, „Kurier Konserwatorski”, nr 14, 2017, s. 26–27.

6 M. Trzeciński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawno-kryminalistyczna*, Warszawa 2010, s. 229.

7 Wyrok WSA w Kielcach z dnia 9 grudnia 2010 r., sygn. akt. II SA/Ke 665/10, Lex nr 753336; K. Zalańska, op. cit., s. 232.

8 Wyrok NSA w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2016 r., sygn. akt. II OSK 3227/14, Lex nr 3227/14; por. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 6 lipca 2011 r., sygn. akt. II OSK 735/11, Lex nr 1083686.

9 Por. J. Makilla-Polak, *Problematyka niszczenia zabytków nieruchomości w Polsce na przykładzie zburzenia willi na ulicy Zgierskiej w Łodzi*, [w:] M. Trzeciński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnostyka. Zapobieganie. Zwalczanie*, Wrocław 2016, s. 137.

10 Wyrok NSA z dnia 27 stycznia 2011 r., sygn. akt II OSK 31/10, Lex nr 953062; por. K. Zalańska, op. cit., s. 232.

11 Wyrok WSA w Kielcach z dnia 9 grudnia 2010 r., sygn. akt II SA/Ke 665/10; Wyrok WSA w Białymstoku z dnia 15 grudnia 2022 r., sygn. akt II SA/Bk 778/22, Lex nr 3449560.

12 M. Trzeciński, *Uwagi o ochronie zabytków na marginesie wyroku Sądu Rejonowego w Jeleniej Górze z dnia 1 grudnia 2014 r.* sygn. akt II K 348/14, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”, nr 3, 2015, s. 75.

13 K. Lenczowska-Soboń, *Przestępstwo zniszczenia lub uszkodzenia zabytku*, Warszawa 2022, s. 167.

tych kontrowersji na rzecz uznania danego obiektu za zabytek, nie oznacza jeszcze, by sprawcy można było jednoznacznie przypisać świadomość tych okoliczności.

W jednej ze spraw analizowanych w Departamencie Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Krajowej sprawcy zarzucono uszkodzenie elementów budynku i wyposażenia zabytkowego kościoła wpisanego do rejestru. Z opinii biegłego wynikało jednak, że kościół został zbudowany na początku XX wieku, a wygląd samego budynku i jego wyposażenia sprawia wrażenie współczesne. Ponadto nieruchomości nie została właściwie oznakowana jako zabytek. To oznacza, że dla osoby bez specjalistycznej wiedzy wartość zabytkowa nie mogła być oczywista. W tej sprawie przyjęto nietypową, ale dopuszczalną, kwalifikację prawną czynu z art. 288 § 1 k.k. (umyślnie uszkodzenie cudzej rzeczy) i z art. 108 ust. 2 u.o.z. (nieumyślne uszkodzenie zabytku)¹⁴.

Wpis do rejestru ma również znaczenie na przykład przy ocenie świadomości sprawcy będącego właścicielem zabytku nieruchomego, skoro taki wpis ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości (art. 9 ust. 4 u.o.z.). Z podanych względów objęcie zabytku ochroną konserwatorską – choć nie przesądza o uznaniu obiektu za zabytek – to z punktu widzenia prawa karnego może mieć znaczenie dla oceny znamion przestępstwa.

CZYNNOŚĆ WYKONAWCZA: ZNISZCZENIE LUB USZKODZENIE

Czyn zabroniony z art. 108 u.o.z. ma charakter materialny – skutkiem jest tu fizyczne naruszenie obiektu lub jego całkowite zniszczenie. „Niszczyć” to unicestwić, burzyć, niweczyć, pustoszyć¹⁵, ale też powodować zepsucie, spalenie czy podarcie¹⁶. Zniszczenie nastąpi nie tylko w wypadku naruszenia materii przedmiotu, lecz także wtedy, gdy utraci on wartość naukową, artystyczną bądź historyczną, a zatem kiedy pozbawiony zostanie właściwości przesądzających o jego zabytkowym charakterze¹⁷. Z kolei uszkodzanie to zachowanie polegające na psuciu rzeczy, spowodowaniu defektu, naruszeniu lub uszczupieniu jej substancji¹⁸. Uszkodzeniem zabytku jest każde fizyczne naruszenie jego integralności, które go nie unicestwia ani nie pozbawia właściwości jako zabytku¹⁹. Można powiedzieć, że zniszczenie jest „wyższym stopniem” uszkodzenia²⁰. W zarzucie stawianym sprawcy należy sprecyzować, czy doszło do zniszczenia, czy uszkodzenia rzeczy, a ponieważ przestępstwo ma charakter materialny, prokurator musi też wykazać, że istnieje związek przyczynowy pomiędzy zachowaniem sprawcy a skutkiem.

Przestępstwo z art. 108 u.o.z. może zostać popełnione zarówno przez działanie, jak i przez zaniechanie – ma to istotne znaczenie na przykład w zakresie odpowiedzialności właścicieli zabytkowych nieruchomości, którzy nie zapewnili im właściwej ochrony. Nie można też wykluczyć odpowiedzialności karnej w przypadku niewłaściwego przeprowadzenia prac konserwatorskich zabytku²¹.

Odpowiedzialność karna za przestępstwa wymierzone przeciwko zabytkom uregulowana została częściowo w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, częściowo zaś w innych aktach prawnych, w tym w kodeksie karnym. Wzajemne relacje pomiędzy poszczególnymi przepisami budzą kontrowersje, które z uwagi na charakter i objętość niniejszego opracowania zostaną tu pominięte. Warto jednak zaznaczyć,

14 Por. M. Kulik, op. cit., art. 108, teza 41; E.N. Kałudek, B. Gadecki, *Przestępczość przeciwko zabytkom. Wnioski po analizie spraw sądowych*, [w:] M. Trzeciński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczenie*, Wrocław 2016, s. 252–253, 257.

15 Niszczyć, [hasło w:] W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/niszczyć.html> [dostęp: 19.02.2024].

16 M. Kulik, op. cit., art. 108, teza 16 i przywołana tam literatura.

17 J. Makilla-Polak, op. cit., s. 115; M. Kulik, op. cit., teza 17; K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 177.

18 M. Kulik, op. cit., art. 108, teza 16 i przywołana tam literatura.

19 M. Kulik, op. cit., art. 108, tezy 24–26; por. K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 176.

20 W. Radecki, *Ochrona walorów turystycznych w prawie polskim*, Warszawa 2011, s. 290; K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 178.

21 K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 181.

że sprawca umyślnego zniszczenia lub uszkodzenia zabytku stanowiącego dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury może odpowiadać za przestępstwo z art. 288 k.k. w związku z art. 294 § 2 k.k.²², zagrożone karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat. Jeśli natomiast zniszczenie lub uszkodzenie miało charakter nieumyślny, sprawca odpowie za przestępstwo z art. 108 ust. 2 u.o.z., nawet gdyby zabytek miał szczególne znaczenie dla kultury²³.

UMIESZCZENIE GRAFFITI NA OBIEKCIE ZABYTKOWYM

Jedną z form realizacji znamion przestępstwa z art. 108 u.o.z. jest wykonanie napisu lub rysunku na przedmiocie zabytkowym, na przykład graffiti na budynku²⁴. Uszkodzenie substancji budynku (pomniejszenie jego wartości użytkowej lub materialnej) może być tu wynikiem samego naniesienia napisu, chociażby z uwagi na sposób jego wykonania, ale też może wiązać się z jego usunięciem²⁵ – w obu przypadkach zrealizowane zostanie znamię czynu zabronionego w postaci uszkodzenia zabytku. Jeżeli nie dojdzie do fizycznych uszkodzeń, a napis można usunąć (czasem wymaga to czasochłonnych i kosztownych operacji), rozważyć należy odpowiedzialność sprawcy z art. 118 ust. 1 u.o.z. (umieszczenie bez pozwolenia napisu na zabytku wpisanym do rejestru) bądź z art. 63a kodeksu wykroczeń (umieszczenie napisu lub rysunku w miejscu publicznym do tego nieprzeznaczonym). Oczywiście prokurator rozważył będzie też treść napisu lub znaczenie rysunku, na przykład pod kątem odpowiedzialności z art. 256 lub 257 k.k.

NIEZABEZPIECZENIE ZABYTKOWEJ NIERUCHOMOŚCI

Odpowiedzialności za przestępstwo z art. 108 ust. 1 lub ust. 2 u.o.z. podlega osoba, która dopuszcza się zniszczenia lub uszkodzenia zabytku – bez względu na to, czy zabytek ten stanowił jej własność. Zgodnie natomiast z art. 110 ust. 1 u.o.z. karze podlega ten, kto będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku, nie zabezpieczył go w należyty sposób przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą.

W wielu sprawach rozpoznawanych w prokuraturach materiał dowodowy wskazuje na podejrzenie uszkodzenia lub zniszczenia zabytku w wyniku zaniechania prawidłowego jego zabezpieczenia bądź zaniechania niezbędnych remontów, organ procesowy neguje jednak realizację znamion z art. 108 ust. 1 lub 2 u.o.z. i poprzestaje na przyjęciu popełnienia wykroczenia z art. 110 ust. 1 u.o.z. Czy słusznie?

Artykuł 110 u.o.z. dotyczy wyłącznie niezabezpieczenia zabytku – znamiona wykroczenia zrealizowane są nawet wtedy, gdy nie doszło do

22 M. Trzeciński, *Przestępczość...*, s. 125–126; W. Radecki, op. cit., s. 295. Marek Kulik opowiada się tu za kwalifikacją kumulatywną obejmującą poza wymienionymi przepisami art. 108 ust. 1 lub ust. 2 u.o.z. (M. Kulik, op. cit., art. 108, teza 52).

23 W. Radecki, op. cit., s. 295.

24 M. Kulik, op. cit., art. 108, teza 35; W. Radecki, op. cit., s. 297.

25 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 1984 r., sygn. akt VI KZP 48/83, Lex nr 19950; K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 178, 362.

Il. 1. Świątynia Sybilli w Parku Czartoryskich w Putawach, stan z 2011 roku, fot. NIM

26 W. Kotowski, B. Kurzępa, *Komentarz do niektórych przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, [w:] *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2008, Lex/el., art. 110, teza 4; M. Kulik, op. cit., art. 110, teza 16.

27 W. Radecki, op. cit., s. 291; odmiennie: R. Gólat, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Kraków 2004, Lex/el., art. 108 u.o.z.

28 Zgodnie z art. 2 k.k. odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega ten tylko, na kim ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi.

29 Por. K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 185; M. Budyń-Kulik, M. Kulik, *Zniszczenie lub uszkodzenie zabytku. Analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, „Prawo w Działaniu”, nr 22, 2015, s. 108, 110; J. Makilla-Polak, op. cit., s. 115; W. Kotowski, B. Kurzępa, *Komentarz...*, art. 110 u.o.z., teza 6; M. Trzciniński, *Uwagi...*, s. 81; M. Kulik, op. cit., art. 108, teza 32; R. Krawczyk, *Analiza czynników kształtujących modus operandi sprawców niszczenia zabytków nieruchomości w Polsce*, [w:] M. Trzciniński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnostyka. Zapobieganie. Zwalczanie*, Wrocław 2016, s. 142; M. Duda, J. Narodowska, *Wandalizm zabytków z perspektywy kryminologicznej*, „Santander”, nr 1, 2017, s. 46.

30 Por. art. 36 ust. 1 u.o.z., art. 30 ust. 7 pkt 2 i art. 39 ust. 1–3, art. 71 ust. 2 i ust. 5 pkt 3 lit. b Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2023 r., poz. 682); dalej: prawo budowlane.

31 K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 343.

32 Wyrok WSA w Warszawie z dnia 23 kwietnia 2009 r., sygn. akt I SA/Wa 48/09, Lex nr 550267.

zniszczenia lub uszkodzenia obiektu. Dla bytu tego wykroczenia nie jest wymagane nastąpienie jakiegokolwiek skutku, a zatem mamy do czynienia z wykroczeniem formalnym²⁶. Gdy jednak taki skutek już nastąpił, każdorazowo rozważyć należy odpowiedzialność za przestępstwo z art. 108 u.o.z. w formie zaniechania²⁷. Za źródło obowiązku gwaranta²⁸ uznaje się art. 5 u.o.z., zgodnie z którym opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza²⁹. Zgodnie z powołanym przepisem opieka nad zabytkiem obejmuje między innymi zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, a także korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości. Jeśli zatem do zniszczenia zabytku doszło na skutek pożaru wywołanego zwarcieniem w instalacji elektrycznej, to ustalić należy między innymi, czy właściciele zabytkowego obiektu dokonywali okresowych przeglądów instalacji i niezbędnych napraw.

Wiele spraw dotyczy też zniszczenia lub uszkodzenia zabytkowych budynków w toku wykonywania prac rozbiórkowych lub remontowych bez stosownego pozwolenia organów ochrony zabytków bądź zgłoszenia na mocy przepisów prawa budowlanego³⁰. Trudnością w postępowaniu przygotowawczym może być wykazanie, że – wbrew twierdzeniom osoby podejrzanej – nie zachodziły przesłanki z art. 31a ust. 1 prawa budowlanego, zgodnie z którym roboty rozbiórkowe (i zabezpieczające) można rozpocząć przed uzyskaniem pozwolenia na rozbiórkę lub przed dokonaniem zgłoszenia, jeżeli mają one na celu usunięcie bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia. Dodać należy, że wyrażenie zgody na rozbiórkę obiektu bez wcześniejszych uzgodnień ze służbami konserwatorskimi może skutkować odpowiedzialnością urzędnika za niedopełnienie obowiązków³¹.

Przy analizie tego rodzaju spraw warto pamiętać, że „argumenty natury ekonomicznej [...] nie mogą być przesłanką do rezygnacji z działań dążących do zachowania substancji i wartości zabytkowej [...] budynku w momencie ich realnego zagrożenia postępującą degradacją”³². Nie wystarczy oparcie się na przedłożonej przez właściciela budynku opinii

Il. 2. Dawna Szkoła Muzyczna w Zakopanem, stan z 2023 roku, fot. NIM

biegłego ds. budownictwa, zdaniem którego z przyczyn techniczno-ekonomicznych najwłaściwsza byłaby rozbiórka obiektu. Tego rodzaju wnioski nie przesądza bowiem o utracie wartości zabytkowej obiektu, którego zły stan techniczny nie może być powodem uznania, że zachodzą przesłanki do rozbiórki³³. Dopóki zatem „stopień zniszczenia obiektu zabytkowego nie osiągnie takiego rozmiaru, który pozwoli uznać, że obiekt nie przedstawia już żadnych wartości historycznych, artystycznych lub naukowych, bowiem nie da się go zachować, dopóty zabytek nie może zostać rozebrany”³⁴. O zniszczeniu „nie przesądza sama przez się konieczność znacznego odtworzenia zabytku, bowiem

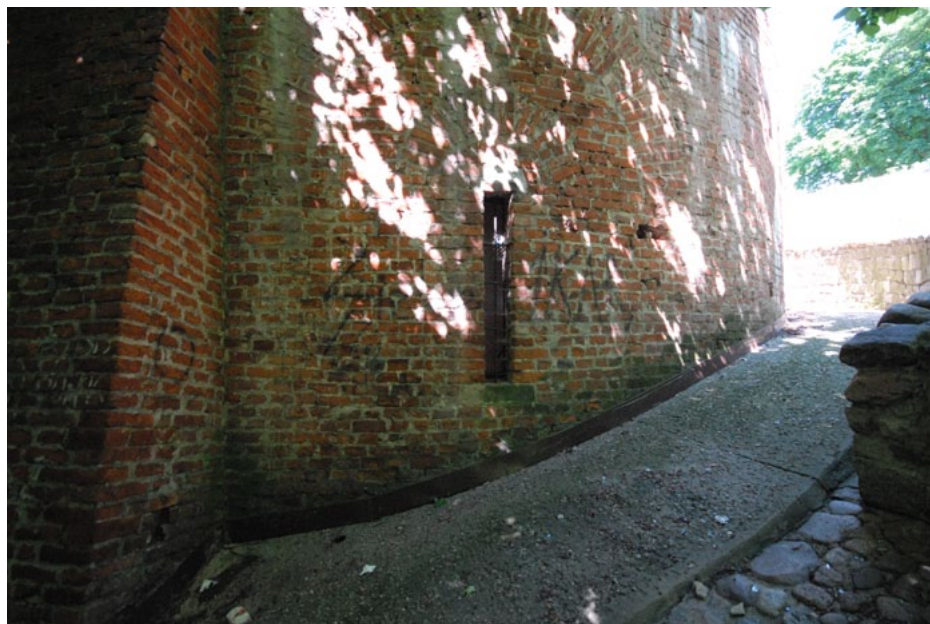
gdyby przyjąć takie zapatrywanie, wszelkie akty wandalizmu, zaniechań właścicielskich, byłyby gratyfikowane właśnie skreślaniami z rejestru”³⁵.

Wskazówki te należy uwzględnić przy ocenie stanów faktycznych, w których to działania właścicieli bądź ich zaniechania doprowadziły do utraty przez nieruchomość wartości zabytkowych. Różne są oczywiście przyczyny beczynności właścicieli – od bezradności i braku funduszy po zamierzone doprowadzenie obiektu do ruiny celem uzyskania wartościowego gruntu, na którym będzie można prowadzić działalność deweloperską³⁶. W postępowaniu karnym sprawcy należy wykazać świadomość zabytkowego charakteru obiektu, ciężących na właścicielu lub posiadaczu obowiązków oraz wolę ich naruszenia³⁷.

ZNISZCZENIE STANOWISKA ARCHEOLOGICZNEGO

Liczne postępowania karne dotyczą też nielegalnego poszukiwania zabytków archeologicznych i rozkopywania w tym celu stanowisk archeologicznych oraz zaboru znalezionych w ten sposób przedmiotów. Sprawca w takim przypadku może odpowiadać za zabór mienia stanowiącego własność Skarbu Państwa – zgodnie bowiem z art. 35 ust. 1 i 2 u.o.z. przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych lub w wyniku poszukiwań przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania stanowią własność Skarbu Państwa. O ile jednak przedmioty zabrane ze stanowiska archeologicznego można czasami odzyskać, o tyle samo zniszczenie stanowiska jest nieodwracalne. W takiej sytuacji rozważyć należy przypisanie sprawcy przestępstwa z art. 108 u.o.z. w postaci zniszczenia (bądź uszkodzenia) zabytku archeologicznego.

Ustawowa definicja zabytku archeologicznego obejmuje zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień

Il. 3. Świątynia Sybilli w Parku Czartoryskich w Putawach, stan z 2011 roku, fot. NIM

33 Wyrok WSA w Warszawie z dnia 14 kwietnia 2006 r., sygn. akt I SA/Wa 1613/05, Lex nr 222049.

34 Wyrok WSA w Warszawie z dnia 11 października 2017 r., sygn. akt VII SA/Wa 2612/16, Lex nr 2399152.

35 Wyrok WSA w Warszawie z dnia 3 stycznia 2019 r., sygn. akt VII SA/Wa 1257/18, Lex nr 2614365.

36 Por. M. Duda, J. Narodowska, op. cit., s. 47; M. Trzciniński, *Uwagi...*, s. 76.

37 K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 189.

kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 u.o.z.). Zgodnie natomiast z art. 6 ust. 1 pkt 3 ochronie i opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki archeologiczne będące w szczególności: (a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, (b) cmentarzyskami, (c) kurhanami oraz (d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Warstwa kulturowa to warstwa ziemna, która została przekształcona przez człowieka lub powstała przy jego udziale. Warstwą kulturową mogą być też podziemne, podwodne lub powierzchniowe pozostałości pochodzenia organicznego, czy też relikty działania rąk ludzkich, na przykład mury i pozostałości różnych konstrukcji – o ile tylko mają związek z obecnością człowieka w danym miejscu. Relikt powiązany z warstwą kulturową jest ruchomym zabytkiem archeologicznym i nie przestaje nim być, nawet gdy jest przechowywany jako obiekt muzealny. Natomiast nieruchomości składająca się z warstw kulturowych nazywana jest stanowiskiem archeologicznym i podlega ochronie jako zabytek archeologiczny³⁸.

Umieszczenie obiektów lub konstrukcji w warstwach ziemnych stanowiących świadectwa różnych zdarzeń w przeszłości oraz wzajemne położenie tych obiektów względem siebie określa się mianem kontekstu archeologicznego. Jest to najważniejszy element wnioskowania archeologicznego i stanowi podstawę do naukowego odtwarzania przeszłości³⁹. Jego zaburzenie prowadzi do umniejszenia, a nawet do zatarcia wartości zabytkowej stanowiska oraz utraty wartości naukowej przez przedmiot „wyrwany” z warstwy stratygraficznej⁴⁰. Naruszenie wzajemnego układu obiektów, podobnie jak fizyczne uszkodzenie warstw ziemnych, uznać należy za uszkodzenie (bądź wręcz zniszczenie) zabytku archeologicznego. Destrukcyjna dla stanowiska archeologicznego jest każda ingerencja powodująca usunięcie, przemieszczenie lub uszkodzenie warstw ziemnych, które się na nie składają, a uszkodzenia obiektów archeologicznych mają charakter nieodwracalny⁴¹. Samowolna, a wręcz rabunkowa eksploracja stanowisk archeologicznych niszczy bezpowrotnie kontekst kulturowy, w którym znajdował się znaleziony zabytek ruchomy, a nieumiejętny sposób działania może prowadzić także do zniszczenia bądź uszkodzenia wydobytego przedmiotu⁴².

Działania związane z wykopaniem zabytku z ziemi są w piśmiennictwie jednoznacznie traktowane jako zniszczenie lub uszkodzenie⁴³: „po przekroczeniu granicy polegającej na uszkodzeniu stanowiska archeologicznego wchodzi się w zakres czynu penalizowanego przez art. 108 u.o.z.”⁴⁴. Trudnością w toku postępowania może być wykazanie, że sprawca był świadomy zniszczenia bądź uszkodzenia zabytku archeologicznego⁴⁵.

Sprawcy, którzy okradają stanowiska archeologiczne z zabytków ruchomych, używają metod inwazyjnych, przez co niszczą bądź uszkadzają stanowiska, ale zabytki archeologiczne ulegają też zniszczeniu na skutek agresywnych działań związanych z pracami budowlanymi, rolnymi, leśnymi oraz pozyskiwaniem kopalin⁴⁶. Należy wobec tego przypomnieć, że nałożone na właścicieli i posiadaczy zabytków obowiązki w zakresie zabezpieczenia ich przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem bądź kradzieżą dotyczą również zabytków archeologicznych⁴⁷.

Podsumowując: stanowisko archeologiczne stanowi nieruchomy zabytek archeologiczny i może być przedmiotem przestępstwa

38 M. Sabaciński, *Nielegalne wykopaliska jako forma destrukcji zabytku*, [w:] M. Trzciński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczenie*, Wrocław 2016, s. 157.

39 Ibidem, s. 160.

40 A. Grajewski, *Przestępczość...*, s. 25; por. M. Trzciński, *Przestępczość...*, s. 50; K. Zeidler, *Karnoprawna ochrona zabytków*, [w:] K. Zalaszińska, K. Zeidler, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa 2015, Lex/el., pkt 8.1.

41 M. Sabaciński, *Nielegalne...*, s. 161.

42 M. Trzciński, *Przestępczość...*, s. 223–224.

43 M. Trzciński, *Skarb ze Środy Śląskiej – powracające kontrowersje*, [w:] M. Trzciński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczenie*, Wrocław 2016, s. 237; K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 357.

44 M. Sabaciński, *Nielegalne...*, s. 157; por. M. Sabaciński, *Rola metody archeologicznej w procesie ekshumacji. Głos w dyskusji na temat prawa i praktyki prowadzenia tego typu działań*, „Kurier Konserwatorski”, nr 14, 2017, s. 26.

45 K. Lenczowska-Soboń, *Przestępstwo...*, s. 359.

46 K. Zeidler, *Karnoprawna ochrona zabytków...*, pkt 8.1; M. Trzciński, *Przestępczość...*, s. 222.

47 M. Trzciński, *Przestępczość...*, s. 60.

z art. 108 u.o.z. Utrata kontekstu archeologicznego jest konsekwencją fizycznej ingerencji i powoduje, że obiekt traci wartość naukową i historyczną. O ile jednak nie budzi wątpliwości kwestia zniszczenia (czy uszkodzenia) stanowiska archeologicznego, o tyle pewne kontrowersje rodzić może przyjęcie, że zniszczeniu lub uszkodzeniu uległ wykopany z ziemi przedmiot poprzez pozbawienie go kontekstu kulturowego. Strata dla archeologii jest tu oczywista, wątpliwość dotyczy jedynie karnoprawnego pojęcia zniszczenia (uszkodzenia).

W sprawach o przestępstwo z art. 108 u.o.z. należy też pamiętać o tym, że paserstwo czy przywłaszczenie zabytku archeologicznego ma wprawdzie swój początek w zniszczeniu stanowiska archeologicznego, ale zabytki archeologiczne mogą też pochodzić z kolekcji muzealnych lub stanowić tzw. stanowiska luźne (poza warstwą kulturową)⁴⁸. W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego na przykład w miejscu zamieszkania potencjalnego sprawcy może to budzić istotne trudności dowodowe. Karalne pozostaje natomiast poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia lub wbrew jego warunkom (art. 109c u.o.z.), nawet jeśli nie doszło do zniszczenia bądź uszkodzenia stanowiska archeologicznego.

WYCIĘCIE DRZEWA NA TERENIE CHRONIONYM

Zgodnie z ustawą ochronie i opiece podlegają między innymi parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni (art. 6 ust. 1 pkt g u.o.z.), ale też otoczenie zabytków nieruchomych, a w tym drzewostan, który z jednej strony pomaga chronić zabytek przed czynnikami zewnętrznymi, a z drugiej wyeksponować jego wartości widokowe (por. art. 3 pkt 15 u.o.z.). W takich wypadkach usunięcie drzewa lub krzewu z nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wymaga pozwolenia (art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.) lub zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 83a ust. 1 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁴⁹). Samowolne wycięcie drzew z obszaru objętego ochroną prawną jako zabytek może zostać zakwalifikowane jako zniszczenie lub uszkodzenie zabytku (art. 108 ust. 1 u.o.z.)⁵⁰ – zwłaszcza jeżeli dotyczy cennych okazów lub większej ich liczby⁵¹. Nielegalne wycinki drzew na terenach objętych ochroną co roku stanowią znaczący odsetek spraw o przestępstwo z art. 108 ust. 1 u.o.z.⁵² Każdorazowo prokurator musi tu wykazać, że sprawca miał świadomość, że działa na terenie objętym ochroną. W przypadku kradzieży wyciętego drzewa w grę wejść może odpowiedzialność za przestępstwo z art. 278 § 1 k.k.

UPRAWNIENIA ORGANÓW OCHRONY ZABYTEKÓW W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

Zgodnie z art. 95 ust. 2 u.o.z. minister właściwy ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków mogą występować na zasadach przewidzianych dla pokrzywdzonego i oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu karnym w sprawach dotyczących czynów zabronionych zagrażających ochronie zabytków, dziedzictwu kulturowemu [...], restytucji dóbr kultury [...], w szczególności czynów określonych w rozdziale 11 ustawy. Przypomnieć należy w tym

48 M. Sabaciński, *Nielegalne...*, s. 162.

49 Dz.U. z 2023 z r., poz. 1336.

50 K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 346; E.N. Kałędek, B. Gadecki, *Przestępczość...*, s. 248.

51 D. Danecka, W. Radecki, *Odpowiedzialność za bezprawne usuwanie drzew i krzewów na nieruchomościach wpisanych do rejestru zabytków*, „Przegląd Sądowy”, nr 11/12, 2018, s. 31.

52 Por. M. Duda, J. Narodowska, op. cit., s. 47; K. Lenczowska-Soboń, op. cit., s. 346.

miejscu, że pokrzywdzony ma bardzo szerokie uprawnienia procesowe, w tym:

- » prawo do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia (na przykład przesłuchanie świadka, zasięgnięcie opinii biegłego);
- » prawo do udziału w czynnościach postępowania przeprowadzanych na wniosek pokrzywdzonego, w czynnościach, których nie można powtórzyć na rozprawie oraz w innych czynnościach (art. 315–317 k.p.k.);
- » prawo do udziału w przesłuchaniu biegłego oraz prawo do zapoznania się z jego pisemną opinią;
- » prawo dostępu do akt sprawy oraz do sporządzania (lub otrzymania odpłatnie) odpisów i kopii;
- » prawo do złożenia zażalenia na zaskarżalne decyzje procesowe (na przykład postanowienie o odmowie wszczęcia lub umorzeniu postępowania, postanowienie w przedmiocie dowodów rzeczowych) oraz zażalenia na beczynność organu procesowego;
- » prawo do wniesienia aktu oskarżenia w trybie art. 55 k.p.k. (tj. po powtórny umorzeniu lub powtórnej odmowie wszczęcia postępowania).

Minister i wojewódzki konserwator zabytków mogą (ale nie muszą) występować na zasadach przewidzianych dla pokrzywdzonego i korzystać z uprawnień procesowych. Ta fakultatywność udziału w postępowaniu może budzić wątpliwości co do zakresu obowiązków organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze, skoro przepis nie określa formy wyrażenia woli udziału w postępowaniu. Rodzi się wobec tego pytanie, czy prokurator jest zobowiązany przesyłać wskazanym podmiotom wszystkie decyzje procesowe podlegające doręczeniu, informować o czynnościach procesowych itd. W praktyce przyjęto⁵³, że prokurator ma traktować ministra i wojewódzkiego konserwatora zabytków jako pokrzywdzonych, jeżeli złożą oświadczenie o występowaniu w tym charakterze bądź przedsięwzięć czynności, do których uprawniony jest pokrzywdzony, na przykład złożą zażalenie na decyzję procesową, zawnioskują o udział w czynności bądź o wydanie dokumentów itp. Złożenie zawiadomienia o przestępstwie również traktowane jest jako wyrażenie woli udziału w postępowaniu. Aby umożliwić organowi ochrony zabytków wzięcie udziału w postępowaniu przygotowawczym, zobligowano prokuratorów do powiadamiania o postępowaniu dotyczącym zabytku, a prowadzonym z zawiadomienia innego podmiotu, choć powinność taka nie wynika wprost z przepisów ustawy.

Na koniec warto dodać, że w 2017 roku zmianie uległ art. 108 ust. 1 u.o.z. – zagrożenie karą za umyślne zniszczenie lub uszkodzenie zabytku zostało podwyższone do 8 lat pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 309 pkt 4 k.p.k. w związku z art. 325b § 1 k.p.k. *a contrario* postępowanie przygotowawcze w takiej sprawie winno być prowadzone w formie śledztwa, a zatem z większym udziałem prokuratora. Prokurator może wprawdzie powierzyć prowadzenie śledztwa policji, powinien jednak czuwać nad jego prawidłowym przebiegiem.

53 Zasady te wyrażone zostały w piśmie Dyrektora Biura Prezydialnego Prokuratury Krajowej z dnia 16 sierpnia 2019 r., sygn. akt PK I BP 029.22.2019.

Anna Jaskuła – prokurator Prokuratury Krajowej; absolwentka studiów LLM na Uniwersytecie w Heidelbergu; wykładowczyni Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury; pracuje w Departamencie Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Krajowej, gdzie zajmuje się między innymi sprawami dotyczącymi przestępstw przeciwko dziedzictwu kulturowemu.

Bibliografia

- Budyn-Kulik M., Kulik M., *Zniszczenie lub uszkodzenie zabytku. Analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, „Prawo w Działaniu”, nr 22, 2015, s. 102–186.
- Danecka D., Radecki W., *Odpowiedzialność za bezprawne usuwanie drzew i krzewów na nieruchomościach wpisanych do rejestru zabytków*, „Przegląd Sądowy”, nr 11/12, 2018, s. 19–33.
- Duda M., Narodowska J., *Wandalizm zabytków z perspektywy kryminologicznej*, „Santander”, nr 1, 2017, s. 37–52.
- Golart R., *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Kraków 2004.
- Grajewski A., *Przestępczość przeciwko dziedzictwu archeologicznemu i możliwości jej zwalczania w świetle obowiązującego prawa*, „Kurier Konserwatorski”, nr 14, 2017, s. 24–34.
- Kałędek E.N., Gadecki B., *Przestępczość przeciwko zabytkom. Wnioski po analizie spraw sądowych*, [w:] M. Trzciniński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczanie*, Wrocław 2016, s. 247–260.
- Kotowski W., Kurzępa B., *Komentarz do niektórych przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, [w:] *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Krawczyk R., *Analiza czynników kształtujących modus operandi sprawców niszczenia zabytków nieruchomych w Polsce*, [w:] M. Trzciniński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczanie*, Wrocław 2016, s. 139–154.
- Kulik M., *Komentarz do przepisów karnych ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2010.
- Lenczowska-Soboń K., *Przestępstwo zniszczenia lub uszkodzenia zabytku*, Warszawa 2022.
- Makilla-Polak J., *Problematyka niszczenia zabytków nieruchomych w Polsce na przykładzie zburzenia willi na ulicy Zgierskiej w Łodzi*, [w:] M. Trzciniński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczanie*, Wrocław 2016, s. 115–139.
- Niszczyc, [hasło w:] W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/niszczyc.html> [dostęp: 19.02.2024].
- Pismo Dyrektora Biura Prezydyjnego Prokuratury Krajowej z dnia 16 sierpnia 2019 r., sygn. akt PK I BP 029.22.2019.
- Radecki W., *Ochrona walorów turystycznych w prawie polskim*, Warszawa 2011.
- Sabaciński M., *Nielegalne wykopaliska jako forma destrukcji zabytku*, [w:] *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczanie*, M. Trzciniński, O. Jakubowski (red.), Wrocław 2016, s. 155–162.
- Sabaciński M., *Rola metody archeologicznej w procesie ekshumacji. Głos w dyskusji na temat prawa i praktyki prowadzenia tego typu działań*, „Kurier Konserwatorski”, nr 14, 2017, s. 18–23.
- Siwek A., *Między zabytkiem a dobrem kultury współczesnej*, „Kurier Konserwatorski” nr 10, 2011, s. 5–11.
- Trzciniński M., *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawnokryminalistyczna*, Warszawa 2010.
- Trzciniński M., *Skarb ze Środy Śląskiej – powracające kontrowersje*, [w:] M. Trzciniński, O. Jakubowski (red.), *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza. Zapobieganie. Zwalczanie*, Wrocław 2016, s. 235–246.
- Trzciniński M., *Uwagi o ochronie zabytków na marginesie wyroku Sądu Rejonowego w Jeleniej Górze z dnia 1 grudnia 2014 r.* sygn. akt II K 348/14, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”, nr 3, 2015, s. 75–84.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 1984 r. sygn. akt VI KZP 48/83, Lex nr 19950.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2023 r., poz. 1336).
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r., poz. 840).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2023 r., poz. 682).
- Wyrok NSA w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2016 r., sygn. akt II OSK 3227/14, Lex nr 3227/14.
- Wyrok NSA w Warszawie z dnia 6 lipca 2011 r., sygn. akt II OSK 735/11, Lex nr 1083686.
- Wyrok NSA z dnia 27 stycznia 2011 r., sygn. akt II OSK 31/10, Lex nr 953062.
- Wyrok WSA w Białymstoku z dnia 15 grudnia 2022 r., sygn. akt II SA/Bk 778/22, Lex nr 3449560.
- Wyrok WSA w Kielcach z dnia 9 grudnia 2010 r., sygn. akt II SA/Kc 665/10, Lex nr 753336.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 11 października 2017 r., sygn. akt VII SA/Wa 2612/16, Lex nr 2399152.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 14 kwietnia 2006 r., sygn. akt I SA/Wa 1613/05, Lex nr 222049.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 23 kwietnia 2009 r., sygn. akt I SA/Wa 48/09, Lex nr 550267.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 3 stycznia 2019 r., sygn. akt VII SA/Wa 1257/18, Lex nr 2614365.
- Zalasińska K., *Prawna ochrona zabytków nieruchomych w Polsce*, Warszawa 2010.
- Zeidler K., *Karnoprawna ochrona zabytków*, [w:] K. Zalasińska, K. Zeidler, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa 2015.

